Turkish Studies Social Sciences

Volume 14 Issue 5, 2019, p. 1993-2010

DOI: 10.29228/TurkishStudies.32665

ISSN: 2667-5617

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 26.08.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 15.10.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (18.09.2019)-Referee 2 (02.10.2019)

This article was checked by iThenticate.

AVRUPA BİRLİĞİ'NDEN VAZGEÇMEK: TARİHSEL VE EKONOMİK BİR YAKLAŞIM

Ferhat APAYDIN - Samet ZENGİNOĞLU***

ÖZ

Türkiye'nin Avrupa özelinde Batı ile olan ilişkileri tarihsel bağlamda birçok tartışmanın konusunu oluşturmuştur. Tarihsel boyutta Batılılaşma/modernleşme olarak tanımlanabilen bu süreç, 20. yüzyılın ikinci yarısından bugüne Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ile olan ilişkilerinde de çeşitli yansımalarla sahiptir. Bu yansımalar kapsamında ilişkilerin tarihsel, sosyo-kültürel, ekonomik, politik, kurumsal ve hukuki faktörler gibi birçok perspektife sahip olduğu bilinmektedir. Bu çalışma da özellikle tarihsel ve ekonomik perspektif kapsamında Türkiye-AB ilişkilerinin süreklilik ve bağımlılık boyutunu analiz etmek amacını taşımaktadır. Çalışmanın odağı Türkiye-AB ilişkileri ve bu ilişkilerdeki tarihsel süreklilik ve ekonomik bağımlılık üzerinedir. Gerek tarihsel gerekse ekonomi-politik olarak bir durum analizi yapılmıştır. Özellikle Türkiye-AB ilişkilerinde belli dönüm noktalarındaki söylemler ve reel durum dikkate alınmıştır. Makalede olası bir üyelik durumunda ortaya çıkabilecek olan avantaj ve dezavantajlardan çok reel dünyada sürecin bir bağımlılık yarattığı üzerinde durulmaktadır. Öncelikle çalışmada Türkiye-AB ilişkilerinin tarihsel zeminde ekonomi politiği tartışılmıştır. Sonra ekonomik veriler temel alınarak karşılaştırmalı tablo ve grafikler kullanılarak tarihsel perspektif desteklenmiştir. Bu bağlamda özellikle Türkiye ve AB arasındaki ticaret verileri üzerinde durulmuştur. Bu verilerden hareketle uzun dönemde ekonomik bir bağımlılık söylemi daha güçlü hale gelmiştir. Neticede AB ile ilişkilerin askıya alınması veya tamamen

* Öğr. Gör., Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, E-posta: fapaydin@adiyaman.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, E-posta: sametzenginoğlu@gmail.com

koparılması söylemlerinin tarihsel ve ekonomik olarak kısa ve orta vadede kuvvetli bir olasılık taşımadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmayla Türkiye-AB ilişkileri üzerine alternatif bir bakış sunularak literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrupa Birliği, Ekonomi, Dış Ticaret.

GIVING UP THE EUROPEAN UNION: A HISTORICAL AND ECONOMIC APPROACH

ABSTRACT

Turkey's relations with the West, with respect to Europe, have become a matter of several discussions in the historical context. The process, which could be defined as Westernization/modernizing in the historical context, has had various reflections on Turkey's relations with the European Union (EU) from the second half of 20th century until today. Within the scope of these reflections, relations are known to have several perspectives like the historical, socio-cultural, economic, political, corporate and legal factors. This study aims to analyse the continuity and dependency dimension of the relations between Turkey and the EU, particularly within the framework of the historical and economic perspective. The focus of this study is on the Turkey-EU relations and on economic dependency and historical continuity in these relations. A situation analysis is conducted both in historical and economic-political terms. Certain statements in the turning point in Turkey-EU relations and real situation are particularly considered. In this article, it is emphasized that the process creates a dependency in the real world rather than the advantages and disadvantages of a possible membership. Principally, the political economy of Turkey-EU relations are discussed on a historical basis in the study. Then, historical perspective is supported by using comparative tables and graphs based on economic data. In this context, especially the article focuses on trade data between Turkey and the EU. Considering these data, a discourse of economic dependence in the long term is settled stronger case. As a result, it has been concluded that the discourse of suspending or completely breaking relations with the EU is not historically and economically strong possibility in the short and medium term. With this article, by presenting an alternative view on the Turkey-EU relations, it is intended to contribute to the literature.

STRUCTURED ABSTRACT

Turkey has left more than half a century on its way to the European Union. During this time, the relations have followed an unstable course due to various factors. For example, military interventions in Turkey and the economic depressions that emerged have increased the Union's criticism of Turkey and brought the relations to a deadlock at certain times. In addition to that, EU member states have been able to develop some negative statements about Turkey's accession process due to domestic political concerns. As expressed in the introduction section, in the face of this picture, there

were also statements from Turkey that it could end the relations and that it was not without alternatives. However, the idea that the Turkey-EU relations are not likely to end depending on the developments related to the conjuncture appears to be the strongest possibility. As a matter of fact, as it has been observed in the scope of the study, it is not wrong to say that the relations are pursued in the supervision of governments, but nevertheless, continue — as a process — as a state policy. From the application for joint membership to the Ankara Agreement, from the Additional Protocol to the application for full membership, from the Customs Union to the negotiations for full membership, it is possible to see this pursuit. The fact that the Turkey-EU relations historically date back to the past and somehow continues regardless of changes in both the system and governments provides evidence that these relations will continue in the future. In order to make this argument stronger, economic data are important as well as political statements.

It can be said that, over time, the Turkey-EU relations have a bumpy, and from time to time, unstable course due to cyclical developments. When this process is against Turkey, opinions and statements from Turkey criticizing the EU's attitudes and policies become the main topic of the agenda. During the periods when the relations follow a usual course, however, common opinions and statements emerge, emphasizing, and criticizing the EU, that Turkey should no longer be held in the "waiting room" in this process and even that the EU is not indispensable. In this study, the Turkey-EU relations and the historical and economic dependence on these relations were addressed. A situation analysis was conducted from both historical and economic/political perspectives. Comparisons were made especially by taking into account the statements and real situation at certain milestones in the Turkey-EU relations. It was emphasized in the article that the process created an addiction in the real world rather than the advantages and disadvantages that might arise in the case of a possible membership. The study consists of two main sections and a conclusion. The first section, which presents the historical approach, emphasizes the fact that Turkish modernization dates back to the end of the 17th century, and therefore, the pursuit of modernization/westernization has also continued with the Republic of Turkey. In this section, the economic policy is discussed on the historical ground of Turkey-EU relations. In the same section, the main breaking points and milestones in the Turkey-EU relations are discussed. At these points, certain moves of some of the parties and political actors in Turkish political history in order to advance the process are presented. In the second section analyzing the economic approach, the status of the parties is determined, especially in the context of export and import figures, and as a result of this determination, it is discussed whether EU is in an indispensable position in terms of foreign trade figures of Turkey. In order to support this and to explain the big picture in more detail, export and import data between Turkey and the EU were compared by taking into account certain periods according to the first five chapters. Thus, Turkey's foreign trade performance, especially exports, was evaluated against the EU. In this way, the historical perspective was supported by using comparative tables and graphs based on economic data. Put differently, the statement about the possibility of an economic

dependence was further strengthened in the long term. In the conclusion section of the study, the general trend of Turkey-EU relations was demonstrated from an economic/political perspective and an overall evaluation was carried out with alternative recommendations. Consequently, it was concluded that the statements of suspension or complete severing of relations with the EU were not strongly possible in the short and medium term historically and economically.

The main argument of this study is that the possibility of giving up the EU for Turkey is very low in the short and medium term, given the political and economic factors. Therefore, it is thought that the statement of an anti-EU sentiment, which has risen from time to time, is largely related to the domestic political conjuncture or prestige. Other than that, the possibility of giving up the EU is not realistic from historical, political and economic perspectives. The future of the Turkey-EU relations is important based on the findings of this study. Based on past political and, especially, economic data, a possible breakdown of the Turkey-EU relations will negatively affect Turkey economically and politically. In today's world, countries compete with production and exports on the one hand, they compete with consumption and imports on the other. Whether needed or not, consumerism drifts countries as well as individuals to a more prestigious perception. Based on this proposition, it is generally accepted that the main factor determining the future of countries is the idea of creating a market. Therefore, Turkey should make significant breakthroughs to produce high value-added goods in order to find very safe and stable markets. Otherwise, its competitive position in the international arena will become unsustainable. In addition to that, it is essential that Turkey establishes and maintains good relations with other countries and groups, both economically and politically, without damaging the country's independence.

Keywords: Turkey, European Union, Economics, Foreign Trade.

Giriş

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerine bakıldığı vakit, ilişkilerin inişli-çıkışlı ve dönem dönem de konjonktürel gelişmelerin etkisiyle istikrarsız bir seyre sahip olduğu belirtilebilir. Bu seyrin Türkiye'nin aleyhine olduğu durumlarda, Türkiye'den AB'nin tutum ve politikalarını eleştiren görüş ve söylemler gündeme gelmektedir. Bununla birlikte ilişkilerin olağan seyrinde devam ettiği dönemlerde de bu kez Türkiye'nin artık bu süreçte "bekleme odası"ndan çıkması gerektiği yönünde yine AB'yi eleştiren ve hatta AB'nin vazgeçilmez olmadığı yönünde benzer görüş ve söylemlerle de karşılaşmaktadır. Örneğin bu sürecin bitirilmesine (www.dw.com, 2019), "varsa yoksa AB" denilmesine (www.bbc.com, 2019) yönelik söylemlere şahit olunduğu gibi Türkiye'nin AB'ye mecbur ve muhtaç olmadığı (www.ntv.com.tr, 2019) yönünde de siyasi aktörlerin çıkışlarına şahit olunmaktadır. Hatta AB sürecine bir alternatif olarak Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyelik de gündeme getirilmektedir (www.trthaber.com, 2019).

Bu perspektifin haricinde AB sürecine tamamen karşı olan politik görüşler de mevcuttur (Ülger, 2017). AB sürecine karşı olan görüşlerin temellerini dini, politik ya da ekonomik zeminde inşa ettikleri görülmektedir. Örneğin dini zeminde AB'nin bir "Hristiyan Kulübü" olduğu, politik zeminde AB'nin ulus-üstü yapısının Türkiye'nin ulusal çıkarlarına aykırı olduğu ve ekonomik zeminde de bir slogan şeklinde "AB'nin ortak, Türkiye'nin de pazar" olduğu yönünde argümanlar

geliştirilebilmektedir. Bu genel çerçeveye karşın ilgili yaklaşımların ekonomi-politik perspektiften gerçekçi olmadığı düşünülmektedir. Nitekim bu çalışmanın temel savı politik ve ekonomik faktörler dikkate alındığında Türkiye için AB'den vazgeçme ihtimalinin kısa ve orta vadede çok düşük olduğudur. Dolayısıyla dönem dönem yükselişe geçen AB karşıtlığı söyleminin büyük oranda iç politik konjonktür ile ilgili olduğu, bu durumun haricinde AB'den vazgeçme ihtimalinin tarihsel, politik ve ekonomik perspektiflerden mümkün görünmediği düşünülmektedir.

Çalışma iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Tarihsel yaklaşımı ortaya koyan birinci bölümde, Türk modernleşmesinin XVII. yüzyılın sonlarına değin uzandığı ve dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti ile de modernleşme/Batılılaşma sürekliliğinin devam ettiği tespiti vurgulanacaktır. Aynı bölümde, Türkiye-AB ilişkilerindeki temel kırılma ve dönüm noktaları ele alınacaktır. Bu noktalarda Türk siyasi tarihinde yer alan birçok partinin ve siyasi aktörün sürecin ilerlemesi noktasında bazı hamleleri ortaya konulacaktır. Ekonomik yaklaşımı analiz eden ikinci bölümde ise özellikle ihracat ve ithalat rakamları bağlamında tarafların durumu tespit edilecek ve bu tespit neticesinde Türkiye'nin dış ticaret rakamları açısından AB'nin göz ardı edilemez bir konumda olup olmadığı tartışılacaktır. Bunu desteklemek adına bu yaklaşımda tablonun daha detaylı aktarılabilmesi için Türkiye ile AB arasındaki ihracat ve ithalat verileri ilk beş fasıla göre belli dönemleri dikkate alarak karşılaştırılacaktır. Böylelikle Türkiye'nin dış ticaret özellikle de ihracat performansı AB karşısında değerlendirilecektir. Çalışmanın sonuç bölümünde Türkiye-AB ilişkilerinin genel eğilimi, ekonomi-politik perspektiften ortaya konulacak ve alternatif önerilerle genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Tarihsel Yaklaşım

Türkiye'nin Avrupa ile olan ilişkileri Avrupa Birliği üyelik süreci kapsamında yoğunluk kazanmış olsa da, gerek Avrupa tarihi gerekse de Türk tarihi açısından ilişkilerin başlangıcını IV. ve V. yüzyıllara değin götürebilmek mümkündür. Dolayısıyla ilişkiler Avrupa Birliği'nin oluşum sürecinden daha eskiye dayanmaktadır (Sandalcılar ve Erdoğan, 2017: 122-123). Yine yoğun bir biçimde Osmanlı İmparatorluğu döneminde de Avrupa ile ilişkilerin devam ettiği görülmüştür. Mardin'in ifadesi ile (2003: 9-10); Osmanlı İmparatorluğu, Batı uygarlığı adı verilebilecek bu kültür bütünüyle hiçbir zaman ilişkisini kesmemiştir. Bu ilişki süreci inişli çıkışlı bir seyir takip etmiştir. Bazı dönemlerde Osmanlı'nın Avrupa karşısında, bazı dönemlerde de Avrupa'nın Osmanlı karşısında politik, askeri, diplomatik ve ekonomik üstünlüğü söz konusu olmuştur.

Türk modernleşmesi/çağdaşlaşması/batılılaşması olarak nitelendirilen süreç ile birlikte de sonuçları bugüne dek uzanan yeni bir tarihî bağlamın başlangıcı müşahade edilmiştir (bkz. Berkes, 2019; Zürcher, 2018). Bu bağlamın başlangıcı olarak 1699 Karlofça Antlaşması gösterilebilir. Bu dönemden sonradır ki Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa/Batı eksenli yenilikler doğrultusunda hamlelerini gerçekleştirmiştir. Bu hamlelerin temeli, Avrupa karşısında geriye düşülen ekonomik ve politik duruma son verilmesi amacını taşımıştır. Zira süreç, "modern" döneme uyum sağlamanın bir yolu ve yöntemi olarak değerlendirilmiştir. Batılılaşmanın modernleşme ile eş tutulması da (Kılıç, 2005: 103) tabiatıyla bu yönde bir etki ortaya çıkarmıştır.

Bahsi geçen yeniliklerin etkisini ve yansımalarını belirgin bir biçimde askeri, hukuki ve eğitim alanlarında görebilmek mümkün olmuştur. Örneğin, daha XVIII. yüzyıl başlarında, Batı'nın askeri kurumlarının ve silah gücünün İmparatorluğa nasıl getirilebileceği önemli bir devlet sorunu olmuştur (Mardin, 2003: 10). Nitekim III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde askeri alanda gerçekleştirilen -deyim yerindeyse- reformlar, bu sürecin dikkat çekici gelişmeleridir. Hukuki alanda ise XIX. yüzyılda atılan adımlar ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda, 1808 yılında imzalanan ve Padişahın yetkilerini sınırlayarak Ayan'a yetkiler tanıyan Sened-i İttifak, Avrupa hukukuna uyumun ilk örnekleri arasında sayılmıştır. Benzer şekilde, 1839 "Tanzimat Fermanı", 1856 "İslahat Fermanı" ile getirilen Meşrutiyet İdaresi, vatandaşlara eşit hak ve yükümlülükler getirmeyi, kısaca Avrupa hukukuna uyumu amaçlayan adımlar olmuştur (Bilici, 2013, 78). Bu iki alanın yanı sıra

eğitim alanında da birçok dönemde modernleşme yönündeki girişimlerle ve adımlarla karşılaşmıştır (bkz. Somel, 2010).

XVIII. yüzyıldan XX. yüzyıla uzanan dönemde, bahsi geçen alanlara dair Avrupa eksenli yenilikler bir süreklilik arz etmiştir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte de bu sürekliliğin devamı ile karşılaşıldığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Öyle ki Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesini inşa eden saç ayaklarından birisini Batıcılık teşkil etmiştir. Bu felsefe, II. Dünya Savaşı sonrası oluşan Soğuk Savaş döneminde de devam etmiştir. Öyle ki 1949 yılında Türkiye Avrupa Konseyi'ne üye olmuş ve 1952 yılında da NATO'ya (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) katılmıştır. Özellikle NATO üyeliğinin, iki kutuplu sistem içerisinde tercihin Batı bloğundan yana kullanıldığının bir göstergesi/yanıtı olduğu bilinmektedir. Bu siyasi ve askeri alandaki entegrasyonlara üyeliğin ardından 1959 yılına gelindiğinde ise Türkiye Avrupa'daki ekonomik entegrasyon hareketine ortak üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu entegrasyon hareketinin temelleri 9 Mayıs 1950 tarihindeki Schuman deklarasyonu ile atılmış ve uygulamaya 1951 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ile 1957 yılına imzalanan Roma Antlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ile aktarılmıştır.

Çalışmanın temel savı açısından, ilk başvuru dönemi olan 1959 yılında, Türkiye'nin AET'ye neden ortak üyelik başvurusunda bulunmuş olduğuna dair çeşitli cevaplar aranabilir. Bu bağlamda Tecer (2007: 163-164); "Türkiye hangi faktörlerin etkisiyle AET'ye ortaklık bağı kurmak için başvuruda bulunmuştur?" sorusuna karşılık şu yanıtları ortaya koymuştur:

- Sovyet Rusya'nın (SSCB) savaş sonrasında Doğu Avrupa'daki yayılmacı politikasının oluşturduğu güvenlik tehdidi,

- II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'nın o sıradaki önemli ekonomik, siyasi ve askeri amaçlı kuruluşlarında (OEEC-Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Konseyi ve NATO) yerini almış olan Türkiye'nin siyasi işbirliği ve bütünleşme nihai amacıyla 1957 yılında oluşturulan AET'ye de katılarak, Batılı kimliğini tüm dünyaya bir kez daha göstermek istemesi,

- Gümrük Birliğine dayalı bir ortaklık ilişkisi çerçevesinde Türkiye'nin toplam ihracatında o sırada yaklaşık %35 yer tutan Topluluk ülkeleri ile dış ticareti daha da geliştirme amacı,

- Ortaklık ilişkisi ile AET'den önemli miktarda ve elverişli koşullarla "dış fon kaynağı" sağlanabileceği beklentisi,

- 15 Temmuz 1959'da AET'ye başvuruda bulunmuş olan Yunanistan'dan, Topluluk ile bütünleşme sürecinde geri kalmama düşüncesi.

Bu noktada ekonomik saikler ön plana çıkmış olsa da, süreci Türkiye'nin diğer Batı merkezli kuruluşlara (ifade edildiği üzere OEEC, Avrupa Konseyi, NATO) üyeliğinin bir devamı olarak da düşünmek gerekmektedir. Bununla birlikte yine ilk başvurunun ardından, ilişkileri tesis eden diğer dönemlerde de ilgili hükümetlerin süreci devam ettirmiş olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Hatta denilebilir ki, seçimle gelen hükümetlerin haricinde 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 askeri müdahaleleri sonrasında da ilişkilerin devamı yönünde dönemin aktörlerince büyük oranda mutabakat sağlanmış olduğu ifade edilebilir (Çalış, 2004: 81, 156, 205). Örneğin 12 Eylül askeri darbesinin ardından Kenan Evren'in Türkiye'nin Avrupa Toplulukları ve Avrupa Konseyi gibi demokratik ülkelerin üyesi olduğu kuruluşlarla ilişkilerin mevcut anlaşmalar çerçevesinde yürüyeceğini ifade etmesi dikkat çekmektedir (Erhan ve Arat, 2009: 83).

Tablo 1: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Temel Aşamalar

Süreç	Tarih	Hükümetler	Başbakan
Ortak Üyelik Başvurusu	31 Temmuz 1959	Demokrat Parti	Adnan Menderes
Ankara Anlaşması (İmza)	12 Eylül 1963	Cumhuriyet Halk Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Köyü Millet Partisi	İsmet İnönü
Ankara Anlaşması (Yürürlük)	1 Aralık 1964	Cumhuriyet Halk Partisi, Bağımsızlar	İsmet İnönü
Katma Protokol (İmza)	23 Kasım 1970	Adalet Partisi	Süleyman Demirel
Katma Protokol (Yürürlük)	1 Ocak 1973	Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Milli Güven Partisi, Bağımsızlar	Ferit Melen
Tam Üyelik Başvurusu	14 Nisan 1987	Anavatan Partisi	Turgut Özal
Gümrük Birliği (İmza)	6 Mart 1995	Doğru Yol Partisi, Sosyaldemokrat Halkçı Parti	Tansu Çiller
Gümrük Birliği (Yürürlük)	1 Ocak 1996	Doğru Yol Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi	Tansu Çiller
“Aday Ülke” İlanı	10-11 Aralık 1999	Demokratik Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi, Anavatan Partisi	Bülent Ecevit
Tam Üyelik Müzakerelerinin Başlangıcı	3 Ekim 2005	Adalet ve Kalkınma Partisi	Recep Tayyip Erdoğan

Dolayısıyla AB sürecinin bir hükümet politikası ya da kısa vadeli bir politik hamle olarak değerlendirilmesi yanlış bir kanaat olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Tablo 1 bu hususla ilgili olarak sağlıklı bir perspektifin ortaya konulmasında yardımcı olabilecektir. Türkiye-AB ilişkilerinin geçmişten bu yana yedi temel aşamayı geride bırakmış olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki ifade edilen 1959 yılındaki ortak üyelik başvurusudur ki o dönem Başbakan Adnan Menderes'tir. Ardından Ankara Anlaşması'nın hem imza hem de yürürlük sürecinde İsmet İnönü ile karşılaşmaktadır. 1960 öncesi iç politikada, Menderes ve İnönü'nün birçok konuda anlaşma sağlayamadıkları ve farklı perspektiflere sahip oldukları belirtilebilirse de bu süreç konusunda ileriye dönük ortak adımlar atmış oldukları görülmektedir. Katma Protokol'ün imza sürecinde ise Başbakan olarak Süleyman Demirel vardır. İmza sürecinin ardından Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesi, Muhtıra sonrası ve Türk siyasetinde çok da istikrarın olmadığı bir dönemde 1973 yılının başlangıcında gerçekleşmiştir. 1973 yılı aynı zamanda 1996 yılında yürürlüğe girecek olan Gümrük Birliği'nin hukuken başlangıcını oluşturmaktadır. Zira Türkiye ve AB karşılıklı olarak sanayi mallarında gümrük vergilerinde indirimle gitmişlerdir. Sanayi mallarında 22 yıllık bir tarife indirimi öngören 'geçiş dönemi'nin akabinde Gümrük Birliği fiilen yürürlüğe girmiştir (Hatipler, 2011: 21). Tam üyelik başvurusu ise 1987 yılında Turgut Özal'ın başbakanlığı dönemindedir. Ardından ekonomik entegrasyon açısından büyük bir kırılma noktası teşkil eden Gümrük Birliği Kararı'dır ki bu kararın gerek imza gerekse de yürürlük sürecinde başbakan Tansu Çiller vardır. Bu gelişmelerle birlikte, Türkiye Aralık 1999'da "aday ülke" ilan edilmiştir ve bu dönemde Başbakan Bülent Ecevit'tir. Nihai aşamada tam üyelik müzakereleri de 3 Ekim 2005'te Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakanlığı döneminde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla burada anlatılmak istenen husus şudur: Türk siyasi hayatında ön plana çıkmış olan bütün aktörlerin AB'ye üyelik sürecine katkısı bulunmaktadır. Bununla birlikte, elbette koalisyon hükümetleri döneminde yer alan diğer partileri ve parti başkanlarını da göz ardı etmemek gerekmektedir. Politik yaklaşımın haricinde bir sonraki bölümde değerlendirilecek olan ekonomik yaklaşımda da benzer bir süreçle karşılaşmak mümkün olacaktır. Nitekim ortaya konulan ihracat ve ithalat oranları da bu durumu teyit etmektedir.

Türkiye'nin yarım asırdır AB'ye toplam ihracatının ortalaması %50'nin üzerinde tespit edilmiştir ki 12 Eylül 1980 askeri darbe sonrası ilişkilerin kısa süreli gerginliğinin sonucu olarak 1981 ve 1982 yıllarındaki düşüş eğilimli göstergelerinin haricinde bu ortalamanın istikrarlı bir kapsama sahip olduğunu ifade etmek olasıdır.

Ekonomik Yaklaşım

Bu bölümde Türkiye'nin genel dış ticaret performansı ve özellikle AB ile olan dış ticareti karşılaştırmalı tablo ve grafik analizi yardımıyla değerlendirilmiştir. Öncelikle Türkiye'nin toplam ithalat, ihracat ve GSYH rakamları sunulmuş ve bunların AB içindeki payları araştırılmıştır. Daha sonra Türkiye'nin AB ile yaptığı ihracat ve ithalat verileri fasıllar bağlamında ele alınmış, böylelikle Türkiye'nin dış ticaretteki rekabetçi pozisyonu değerlendirilmiştir. Neticede Türkiye'nin dış ticaretinde özellikle de ihracatında önemli bir pazar oluşturan AB ile ilişkilerin seyrinin ekonomik verilerle karşılaştırmalı analizi yapılmıştır.

Tablo 2: Türkiye'nin GSYH, Toplam İhracat, İthalat ve AB ile olan İhracat ve İthalat Rakamları (1969-2018, Milyon Dolar)

Yıllar	Toplam İhracat	Toplam İthalat	AB'ye İhracat	AB'den İthalat	GSYH (Cari Fiyatlarla)
1969	537	801	332	475	19,467
1970	588	948	353	520	17,087
1971	677	1,171	386	662	16,257
1972	885	1,563	488	926	20,431
1973	1,31	2,086	722	1,256	25,724
1974	1,53	3,778	872	1,997	35,600
1975	1,40	4,739	744	2,645	44,634
1976	1,96	5,129	1,140	2,742	51,280
1977	1,75	5,796	1,035	2,951	58,677
1978	2,28	4,599	1,393	2,377	65,147
1979	2,26	5,069	1,341	2,621	89,394
1980	2,91	7,909	1,668	3,146	68,789
1981	4,70	8,933	1,807	3,424	71,040
1982	5,74	8,843	2,089	3,089	64,546
1983	5,72	9,235	2,326	3,534	61,678
1984	7,13	10,757	3,071	4,161	59,990
1985	7,95	11,343	3,509	4,535	67,235
1986	7,45	11,105	3,560	5,292	75,728
1987	10,1	14,158	5,270	6,482	87,173
1988	11,6	14,335	5,618	6,731	90,853
1989	11,6	15,792	5,887	6,966	107,143
1990	12,9	22,302	7,485	10,597	150,676
1991	13,5	21,047	7,784	10,675	150,028
1992	14,7	22,871	8,477	11,514	158,459
1993	15,3	29,428	8,287	14,929	180,170
1994	18,1	23,270	9,408	11,655	130,690
1995	21,6	35,709	12,232	18,034	169,486
1996	23,2	43,627	12,590	24,349	181,476
1997	26,2	48,559	13,471	26,128	189,835
1998	26,9	45,921	14,837	25,297	275,769
1999	26,5	40,671	15,454	22,538	255,883
2000	27,7	54,503	15,688	28,552	272,980
2001	31,3	41,399	17,576	19,841	200,252
2002	36,0	51,554	20,458	25,698	238,428
2003	47,2	69,340	27,479	35,157	311,823

2004	63,1	97,540	36,699	48,131	404,786
2005	73,4	116,774	41,527	52,781	501,416
2006	85,5	139,576	48,137	59,447	552,487
2007	107,	170,063	60,746	68,472	675,770
2008	132,	201,964	63,708	74,513	764,336
2009	102,	140,928	47,227	56,616	644,640
2010	113,	185,544	52,934	72,391	771,902
2011	134,	240,842	62,588	91,439	832,524
2012	152,	236,545	59,394	87,657	873,982
2013	151,	251,661	63,038	92,457	950,579
2014	157,	242,177	68,514	88,784	934,186
2015	143,	207,234	63,998	78,681	859,797
2016	142,	198,618	68,343	77,501	863,722
2017	156,	233,800	73,906	85,205	851,549
2018	167,	223,047	83,956	80,813	787,087

Kaynak: (TÜİK, 2019a); (TÜİK, 2019b); (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019); (WDI, 2019) verileri yardımıyla yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 2 Türkiye'nin 1969-2018 yılları arasındaki GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla), toplam ihracat ve ithalat tutarlarını, Türkiye'nin AB'ye olan ihracat ve AB'den yaptığı ithalat tutarlarını göstermektedir. 1969 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı 537 Milyon Dolar iken; AB'ye olan ihracatı 332 Milyon Dolar boyutundadır. 2018 yılına gelindiğinde Türkiye'nin toplam ihracatı yaklaşık 13 kat artarak 167,924 Milyon Dolarla ulaşmıştır. Türkiye'nin AB'ye olan ihracatı ise 2018 yılında yaklaşık 253 kat artarak 83,956 Milyon Dolarla ulaşmıştır. Türkiye'nin ihracatı 2008 küresel krizi gibi kırılmalar dışında sürekli olarak artmıştır. Ancak Türkiye'nin AB'ye olan ihracatında Türkiye'nin AB üyelik süreci, 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği, Türkiye ve AB'nin yaşadığı finansal krizler ve Türkiye AB arasındaki politik sürece bağlı olarak dalgalanmaların daha fazla olduğu görülmektedir. Ne ki; sonuçta Türkiye'nin toplam ihracatı genişledikçe AB'ye olan ihracatı da belli ölçüde artarak devam etmektedir. Türkiye'nin toplam ithalatına bakılacak olursa 1969 yılında 801 Milyon Dolar olan ithalat 2018 yılında 223,047 Milyon Dolar olarak ortalama 278 kat artmıştır. Ancak tablo incelendiğinde ithalatın bazı yıllarda (2013 gibi) çok daha fazla arttığı görülebilmektedir. Türkiye'nin AB'den yaptığı ithalat rakamları incelendiğinde 1969 yılında 475 Milyon Dolar olan tutar 2018 yılında gelindiğinde ortalama 170 kat artarak 80,813 Milyon Dolarla ulaşmıştır. Ancak bazı yıllarda AB'den yapılan ithalat aşırı dalgalı olmaktadır. Burada yine Türkiye'nin AB'ye olan ihracatının dalgalı oluşundaki benzer faktörler etkili olmaktadır. Ayrıca 2018 yılı özelinde bakıldığında Türkiye-AB arasındaki ticarete ilk defa Türkiye dış ticaret fazlası vermiştir. Sonuçta Türkiye'nin AB ile olan hem ihracatı hem de ithalatı önemli düzeyde artmaya devam etmektedir. Bu tutarların Türkiye'nin milli gelirini, ihracat ve ithalatını nasıl etkilediği tablo 3 yardımıyla açıklanacaktır.

Tablo 3: AB ile Yapılan İhracatın Toplam İhracat ve GSYH İçindeki Payı ile AB ile Olan İthalatın Toplam İthalat İçindeki Payları (1969-2018, %)

Yıllar	AB'ye Yapılan İhracatın Toplam İhracat İçindeki Payı	AB'den Yapılan İthalatın Toplam İthalat İçindeki Payı	AB'ye Yapılan İhracatın GSYH İçindeki Payı
1969	61,76	59,25	1,70
1970	60,06	54,92	2,07
1971	57,07	56,53	2,38
1972	55,17	59,29	2,39
1973	54,84	60,19	2,81
1974	56,92	52,87	2,45
1975	53,12	55,83	1,67
1976	58,16	53,46	2,22
1977	59,02	50,92	1,76
1978	60,88	51,68	2,14
1979	59,31	51,71	1,50
1980	57,32	39,78	2,42
1981	38,43	38,33	2,54
1982	36,35	34,93	3,24
1983	40,62	38,27	3,77
1984	43,05	38,68	5,12
1985	44,09	39,98	5,22
1986	47,74	47,66	4,70
1987	51,72	45,79	6,05
1988	48,17	46,95	6,18
1989	50,64	44,11	5,49
1990	57,76	47,52	4,97
1991	57,26	50,72	5,19
1992	57,61	50,34	5,35
1993	54,00	50,73	4,60
1994	51,96	50,08	7,20
1995	56,53	50,50	7,22
1996	54,21	55,81	6,94
1997	51,30	53,81	7,10
1998	55,01	55,09	5,38
1999	58,13	55,41	6,04
2000	56,48	52,39	5,75
2001	56,09	47,93	8,78
2002	56,73	49,85	8,58
2003	58,15	50,70	8,81
2004	58,10	49,34	9,07
2005	56,52	45,20	8,28
2006	56,28	42,59	8,71
2007	56,63	40,26	8,99
2008	48,25	36,89	8,34
2009	46,24	40,17	7,33
2010	46,48	39,02	6,86
2011	46,39	37,97	7,52
2012	38,96	37,06	6,80

2013	41,53	36,74	6,63
2014	43,47	36,66	7,33
2015	44,49	37,97	7,44
2016	47,95	39,02	7,91
2017	47,08	36,44	8,68
2018	50,00	36,23	10,67

Kaynak: Tablo 2 verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 3'te AB ile olan ihracatın GSYH içindeki payı ve toplam ihracat içindeki payı ile birlikte AB'den yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı incelenmektedir. Türkiye'nin AB'ye yaptığı ihracatın ülkenin toplam ihracat içindeki payı 1969 yılında yaklaşık %62 seviyesindedir. Bu oran sürekli dalgalanmakla birlikte günümüzde ortalama %50 seviyelerinde seyretmektedir. Türkiye yarım asırdır toplam ihracatının ortalama %52,08'sini AB'ye yapmıştır. Yani Türkiye 1969 yılından beri yaptığı tüm ihracatın yarısından fazlasını sadece AB'ye yapmaktadır. Türkiye'nin ihracatında AB çok büyük bir pazar oluşturmaktadır. Bu durum geçmişte böyle olduğu gibi gelecekte de bu şekilde devam edeceği noktasında kuşkuyla yer yoktur. Kısaca Türkiye ihracat açısından AB pazarına önemli ölçüde bağımlıdır. AB'ye yapılan ihracatın GSYH içindeki payına bakıldığında 1969 yılında bu oran %1,70 seviyesinde iken zaman içinde dalgalanmalarla birlikte günümüzde %10 seviyelerine ulaşmıştır. Dolayısıyla 1969 yılından 2018 yılına kadarki süreçte AB'ye yapılan ihracatın artış oranı GSYH artış oranından daha fazla olmuştur. Zira bu oran zaman içinde artmıştır. Türkiye'nin GSYH rakamlarının arzu edilen ölçüde artmaması eleştiri konusu olmakla birlikte AB'ye yapılan ihracatın artışı üretim ve GSYH açısından olumlu bir gelişmedir. Keza AB'ye yapılan ihracat GSYH'nin %10 gibi önemli bir seviyesine tekabül etmektedir. Böylece Türkiye'nin ihracat pazarı açısından AB'nin çok önemli bir yeri olduğu bir kez daha tescillenmiş olmaktadır. Diğer bir husus ise Türkiye'nin AB'den yaptığı ithalatın ülkenin toplam ithalatı içindeki payıdır. Bu oran dönemin başında tıpkı ihracatın payı gibi %60'lar seviyesinde iken, zaman içinde dalgalanmalarla birlikte son dönemlerde bir miktar azalmıştır. Günümüzde bu oran yaklaşık %40 seviyelerindedir. Türkiye yarım asırdır toplam ithalatının ortalama %46,67'sini AB'den yapmıştır. Türkiye'nin ithalatında özellikle ara malların yoğunlukta olduğu bilinmektedir. Öyleyse AB Türkiye'nin ara mal ithalatının neredeyse yarısını karşılamaktadır. Türkiye ithal malları açısından da AB'ye önemli ölçüde bağımlıdır.

Gerek tablo 2, gerekse de tablo 3 için göze çarpan diğer bir önemli nokta ise 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği'nin etkisidir. Görüldüğü üzere 1996 yılı sonrasında Türkiye ile AB arasındaki ticaret hacminde ciddi bir artış yaşanmamıştır. Çünkü Gümrük Birliği'nin öngördüğü sanayi malları ticaretinde engellerin kaldırılması 1973 yılından itibaren (22 yıllık geçiş dönemi) zaten uygulanmaktaydı. Dolayısıyla 1996 yılı sonrasında dramatik değişiklikler yaşanmamıştır. Türkiye-AB arasındaki ticareti yapılan ürünlerin yoğunluğunun sanayi mallarında olması göz önüne alındığında bu görüş daha da güçlenmektedir. Kaldı ki, 1997 Asya krizi, 1998 Rusya krizi, 2001 Şubat krizi gibi gerek küresel gerekse yerel ekonomik ve politik sorunlar da Gümrük Birliği sonrası dönemde ticaret hacminin çok fazla artmamasına sebebiyet vermiştir. Özellikle kur değişiklikleri ihracat ve ithalatı önemli ölçüde etkilemektedir. Kısaca Gümrük Birliği ticaret hacminin artmasında tek etken değildir. Benzer şekilde tablo 6 ve tablo 7 incelendiğinde Türkiye-AB arası ticarete fastılar bazında da 1996 sonrasında önemli değişiklikler yaşanmamıştır.

Şekil 1. AB ile Yapılan İhracatın Toplam İhracat ve GSYH İçindeki Payı ile AB ile Olan İthalatın Toplam İthalat İçindeki Paylarının Grafiği (1969-2018, %)

Kaynak: Tablo 3 verileri yardımıyla yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

AB ile yapılan ihracatın GSYH içindeki payı ve toplam ihracat içindeki payı ile birlikte AB'den yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki paylarının daha iyi anlaşılması için şekil 1 daha net bir gözlem sunmaktadır. AB'ye yapılan ihracatın GSYH'ye oranını gösteren çizgi incelendiğinde sürekli bir artış olduğu net bir şekilde görülmektedir. Buradan çok net anlaşılmaktadır ki Türkiye'nin GSYH içinde AB'ye yaptığı ihracatın kayda değer bir önemi vardır. AB'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payına bakıldığında bu çizgi çok değişken bir seyir izlemektedir. Aynı zamanda zaman içinde daima Türkiye'nin toplam ihracatında çok önemli bir yeri olduğu da aşikârdır. Bununla birlikte AB'den ithalat çizgisine bakıldığında bu çizgi genellikle AB'ye ihracat çizgisinin altında seyretmekle beraber bu iki eğri çoğu dönemde birlikte hareket etmektedir. Yani AB'ye yapılan ihracatın artması bir anlamda AB'den yapılan ithalata bağlı gözükmemektedir. Bunun tam tersi de mümkün olmakla birlikte, Türkiye'nin ithalatının daha çok ara malları olduğu dikkate alınırsa ilk önermenin daha güçlü olabileceği düşünülebilir. Zira bunu test etmek için ekonomi-politik bir değerlendirmeyi konu alan bu çalışmada ekonometrik bir analiz yöntemine başvurulmayacaktır. Çünkü çalışmanın odağı ihracat ile ithalat arasındaki ilişki değildir. Ancak AB ile yapılan ihracat ve ithalatın daha detaylı bir fotoğrafı aşağıdaki tablolarda görülmektedir. Neticede gerek AB'den yapılan ithalat, gerekse AB'ye yapılan ihracat Türkiye'nin toplam ithalat ve ihracatında göz ardı edilemeyecek ölçüde önemli bir yere sahiptir.

Türkiye ile AB arasında yapılan ticarete Türkiye'nin rekabetçi pozisyonunun değerlendirilmesi açısından aşağıdaki tablolar daha detaylı bilgiler sunmaktadır. Tablo 4 Türkiye'nin AB ile yaptığı 1979 yılındaki ilk beş ihracat ve ithalat fasıllarını karşılaştırmalı olarak vermektedir. 1979 yılının seçilmesinin sebebi Türkiye'de uygulamaya konulan 24 Ocak 1980 Kararlarının öncesi ile sonrası arasında karşılaştırma yapılabilmesi içindir. Tablo 4'te görüldüğü üzere 1979 yılında Türkiye'nin AB'ye yaptığı ihraç malları daha çok katma değeri düşük emek-yoğun (daha çok gıda-tarım, tekstil gibi) mallardır. Aynı yıl AB'den yapılan ithalata bakıldığında ise ara malları ve sermaye malları daha yoğunluktadır. Öyleyse Türkiye ithal ikameci kalkınmanın

ilk aşaması olan temel tüketim mallarının ülke içinde üretilip, ara ve sermaye (veya yatırım) mallarının ithal edilmesi sürecine uygun bir dış ticaret süreci içindedir.

Tablo 4: Fasıllara Göre 1979 Yılı Türkiye-AB İhracat ve İthalat (Milyon Dolar)

Fasıl	Fasıl Adı	İhracat	Fasıl	Fasıl Adı	İthalat
8	Yenilen meyve, kavun ve turunçgillerin kabukları	435	84	Makinalar, mekanik cihazlar, kazanlar ve aksam, parçalar	654
55	Pamuk	353	27	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahsallar	515
25	Tuz, kükürt, toprak ve taslar, alçılar ve çimento	71	87	Kara taşıtları ve bunların aksam, parçaları	207
24	Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	62	73	Dökme demir/demir ve çelik	202
61	Mensucattan giyim eşyası ve teferruatı	42	85	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	172

Kaynak: (TÜİK, 2019c) verilerinden yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 5 aynı verileri 1985 yılı için özetlemektedir. 1985 yılı; gerek 24 Ocak Kararları, gerekse ihracata dayalı büyüme modelinin uygulamaya konmasının etkisini göstermesi açısından tesadüfi olarak tercih edilen bir yıldır. 1985 yılı ihracat açısından 1979 yılı ile karşılaştırıldığında fasıllar temelinde anlamlı bir değişimin olmadığı görülmektedir. Yani emek yoğun mallar aynı şekilde Türkiye'nin AB'ye olan ihracatında önemli yer tutmaktadır.

Tablo 5: Fasıllara Göre 1985 Yılı Türkiye-AB İhracat ve İthalat (Milyon Dolar)

Fasıl	Fasıl Adı	İhracat	Fasıl	Fasıl Adı	İthalat
42	Deri/saraciye eşyası; mahfaza teşkil eden eşyalar	437	84	Makinalar, mekanik cihazlar, kazanlar ve aksam, parçalar	1,012
55	Pamuk	390	73	Dökme demir/demir ve çelik	668
8	Yenilen meyve, kavun ve turunçgillerin kabukları	332	85	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	362
61	Mensucattan giyim eşyası ve teferruatı	329	20	Organik kimyasal ürünler	325
60	Örme eşya	266	87	Kara taşıtları ve bunların aksam, parçaları	320

Kaynak: (TÜİK, 2019c) verilerinden yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

1985 yılına AB'den yapılan ithal malları açısından bakıldığında (tablo 5) ilk beş fasılda neredeyse 1979 yılının aynı ürünleri yer almaktadır. Türkiye AB'den katma değeri yüksek ara ve sermaye malları ithal etmeye devam etmektedir. Daha önceki tablolarda aktarıldığı üzere AB ile olan gerek ihracat gerekse de ithalat verileri Türkiye'nin toplam dış ticaretinde çok önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo 6: Fasıllara Göre 1995 Yılı Türkiye-AB İhracat ve İthalat (Milyon Dolar)

Fasıl	Fasıl Adı	İhracat	Fasıl	Fasıl Adı	İthalat
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	2,721	39	Plastikler ve mamulleri	1,052
62	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	1,588	72	Demir ve çelik	1,593
8	Yenilen meyvalar ve yenilen sert kabuklu meyvalar	976	84	Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	4,025
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	617	85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	1,573
63	Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya, paçavralar	405	87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	1,153

Kaynak: (TÜİK, 2019c) verilerinden yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

1995 yılı (tablo 6) da benzer şekilde aynı verileri ihtiva etmektedir. Burada 1995 yılının seçilmesinin sebebi 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin ihracat performansına etkisini karşılaştırabilmektir. 1995 yılında ihracat açısından Türkiye yine 1985 yılına benzerlik göstermekle birlikte niteliksel olarak katma değeri yüksek ürünlere doğru az da olsa bir dönüşüm başarısı görünmektedir. 1995 yılı ithalat açısından değerlendirildiğinde Türkiye katma değeri yüksek malları ithal etmeye devam etmektedir.

Tablo 7: Fasıllara Göre 1997 Yılı Türkiye-AB İhracat ve İthalat (Milyon Dolar)

Fasıl	Fasıl Adı	İhracat	Fasıl	Fasıl Adı	İthalat
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	2,973	84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	6,286
62	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	1,585	87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	3,017
8	Yenilen meyvalar ve yenilen sert kabuklu meyvalar	988	85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	2,689
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	905	39	Plastikler ve mamulleri	1,506
63	Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya, paçavralar	572	72	Demir ve çelik	1,398

Kaynak: (TÜİK, 2019c) verilerinden yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

1997 yılı incelendiğinde ihracat açısından 1996 Gümrük Birliği'nin etkisinin gerek fasıl bazında gerekse toplam ihracat bedeli temelinde önemli bir değişiklik yaratmadığı ortadadır. Daha önce de ifade edildiği üzere çeşitli sebeplerden dolayı 1996 sonrasında gerek ticaret hacmi gerekse katma değeri yüksek ürünlere geçiş yaşanmamıştır. Tablo 7'de görüldüğü üzere fasıllar tamamen aynıdır. Türkiye AB'ye emek-yoğun malların yanı sıra 1995 yılı ile kıyaslandığında çok az da olsa daha yüksek katma değer yaratan ürünler ihraç etmeye devam etmektedir. Türkiye-AB arasındaki ticaret ağırlıklı olarak sanayi malları üzerinedir. Bunun sebebi geçiş döneminin başladığı 1973 yılı itibarıyla sanayi mallarında Türkiye-AB arasında karşılıklı olarak tarifelerin sıfırlanmasıdır.

Tablo 8: Fasıllara Göre 2018 Yılı Türkiye-AB İhracat ve İthalat (Milyon Dolar)

Fasıl	Fasıl Adı	İhracat	Fasıl	Fasıl Adı	İthalat
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	21,004	84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	14,458
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	8,171	87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	10,285
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	6,720	72	Demir ve çelik	7,770
72	Demir ve çelik	4,919	85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	5,766
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	4,804	39	Plastikler ve Mamulleri	5,690

Kaynak: (TÜİK, 2019c) verilerinden yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Son olarak tablo 8’de 2018 yılında Türkiye-AB ihracat ve ithalatının ilk beş faslın verileri yer almaktadır. 2018 yılına gelindiğinde Türkiye AB’ye yapılan ihraç malları açısından kısmen niteliksel bir dönüşüm yolunda başarı kat etmiştir. Şöyle ki, 1997 yılında AB’den ithal edilen ilk beş fasıldan dördünü şimdi Türkiye aynı ülke grubuna ihraç etmektedir. Dolayısıyla son dönemlerde Türkiye katma değeri kısmen yüksek ara ve yatırım malları ihracına yönelmiştir. Ancak aynı yıl ithalat açısından değerlendirilirse 1997 yılında ithal edilen aynı fasıllar ithal edilmeye devam edilmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta, Türkiye ithal ettiği beş faslın dördünü yine AB’ye ihraç etmektedir. Bu durum son yıllarda Türkiye’nin ihracatının ithalata bağımlı olduğu olasılığını en azından bazı mal türlerinde daha güçlü hale getirmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye ithalat açısından (özellikle ara malları) ihracat açısından da AB’ye ihtiyaç duymaktadır. Toplam ihracatının ortalama olarak yarısından fazlasını AB’ye gerçekleştirmektedir. Bu pazarın, AB ile ilişkilerin değerlendirilmesi konusunda göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Sonuç

Süreç ve süreklilik bağlamında Türkiye’nin AB ile ilişkilerini ilk başvurunun gerçekleştiği 1959 tarihinden başlatmak analizlerin eksik tespitler ortaya çıkarmasına neden olmaktadır. Türkiye’nin Batı ile ilişkilerinin yanı sıra Batılılaşma süreci Osmanlı İmparatorluğu’na dek uzanmaktadır. Türkiye’nin Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu sistemde tercihini Batı’dan yana kullanmış olduğu bilinmektedir. Avrupa Konseyi, OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü), NATO üyeliklerinin yanı sıra AET’ye başvuru süreci bu tercihin en belirgin göstergelerini teşkil etmiştir. Bu çalışmada AB-Türkiye ilişkilerinin geleceği, tarihi bir zeminde ekonomi-politik perspektiften tartışılmıştır.

Türkiye, Avrupa Birliği yolunda yarım yüzyıldan uzun bir süreyi geride bırakmıştır. Bu zaman zarfında ilişkiler çeşitli faktörler sebebiyle istikrarsız bir seyir takip etmiştir. Örneğin, Türkiye'deki askeri müdahaleler ve ortaya çıkan ekonomik krizler, Birliğin Türkiye'ye yönelik eleştirilerini artırmış ve ilişkileri belli dönemlerde çıkmaza sokmuştur. Bunun yanı sıra AB üyesi ülkeler iç politik kaygılarla Türkiye'nin üyelik sürecine dair olumsuz söylemler geliştirebilmişlerdir. Bu tablo karşısında da giriş bölümünde ifade edildiği üzere, Türkiye'den ilişkileri bitirme ve AB'nin alternatifsiz olmadığı yönünde söylemlerle de karşılaşılmıştır. Ne var ki; Türkiye-AB ilişkilerinin konjonktüre bağlı gelişmelere göre sona erme ihtimalinin söz konusu olmadığı düşüncesi en güçlü olasılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim çalışma kapsamında da müşahade edildiği üzere, ilişkilerin hükümetler nazarında yürütüldüğü ve fakat süreç olarak bir devlet politikası olarak devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ortak üyelik başvurusundan Ankara Anlaşması'na, Katma Protokol'den tam üyelik başvurusuna, Gümrük Birliği'nden tam üyelik müzakerelerine değin bu sürekliliği görmek mümkündür.

Tarihi süreç içinde Türkiye-AB ilişkilerinin çok eskiye dayanması ve gerek sistem, gerekse de hükümet değişikliklerinden bağımsız olarak bir şekilde devam etmesi bu ilişkilerin gelecekte de devam edeceğine kanıt oluşturmaktadır. Bu argümanı daha güçlü kılmak adına siyasi söylemlerin yanı sıra ekonomik veriler önem arz etmektedir. Ekonomik verilerden de anlaşılmaktadır ki Türkiye'nin AB'ye dış ticaret açısından önemli ölçüde bir bağımlılığı olduğu gibi AB'nin de Türkiye'ye kısmen bağımlılığı görülmüştür. Türkiye'nin ihracatı açısından AB büyük bir pazar oluşturmakla beraber Türkiye toplam ihracatının ortalama yarısından fazlasını AB ülkelerine yapmaktadır. Benzer şekilde ithalat, özellikle ara malları açısından yine AB'ye anlamlı düzeyde bir bağımlılık söz konusudur. Elbette AB de temel tüketim mallarını ucuz temin etmek gibi avantajlarla birlikte ihracatı açısından da kendisine bir pazar yaratmak adına bir ölçüde Türkiye'ye bağımlıdır. Öyleyse zaman içinde Türkiye-AB ilişkilerinin kesilmesi gibi siyasi söylemler ekonomik olarak desteklenmemektedir. Bu bağlamda bu politik söylemlerin daha çok iç politika argümanı olarak kullanıldığı sonucu daha muhtemel gözükmemektedir.

Türkiye-AB ilişkilerinin geleceği bu çalışmanın tespitleriyle önem arz etmektedir. Geçmiş politik ve özellikle ekonomik verilerden hareketle Türkiye-AB ilişkilerin olası bir kopma durumu Türkiye'yi ekonomi-politik açıdan olumsuz etkileyecektir. Günümüz dünyasında ülkeler bir taraftan üretim ve ihracatla yarışırken, diğer yandan tüketimle ve ithalatla yarışmaktadır. İhtiyaç olsun olmasın tüketim çılgınlığı gerek bireyleri gerekse ülkeleri daha prestijli bir algıya sürüklemektedir. Bu önermeden yola çıkarak ülkelerin geleceğini belirleyen temel faktörün pazar yaratma düşüncesi olduğu kabul görmektedir. Öyleyse Türkiye çok güvenli ve istikrarlı pazarlar bulmak adına katma değeri yüksek mallar üretmek için önemli atılımlar yapmalıdır. Aksi durumda uluslararası alanda rekabetçi pozisyonu sürdürülemez hale gelecektir. Bunun yanı sıra ülke bağımsızlığı zedelenmeden Türkiye'nin gerek ekonomik gerekse politik anlamda diğer ülke ve gruplarla iyi ilişkiler kurması ve sürdürmesi elzemdir.

KAYNAKÇA

- Berkes, N. (2019). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. A. Kuyaş (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bilici, N. (2013). *Avrupa birliği ve Türkiye*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çalış. Ş. H. (2004). *Türkiye-Avrupa birliği ilişkileri, kimlik arayışı politik aktörler ve değişim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Erhan, Ç. ve Arat, T. (2009). "Avrupa Topluluklarıyla İlişkiler", B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, içinde 83-101, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Hatıpler, M. (2011). “Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması ve Antlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 13, Sayı. 1, 14-32.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2019). Ekonomik Göstergeler, <https://www.hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler>, (Erişim Tarihi: 27.06.2019).
- <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-i%C3%A7imizde-bize-yanl%C4%B1%C5%9F-yapanlar-var/a-48513214> (Erişim Tarihi: 03.07.2019).
- <https://www.trthaber.com/haber/gundem/basbakan-erdogan-sanghay-isbirligi-teskilatina-turkiyeyi-alin-109567.html>, (Erişim Tarihi: 03.07.2019).
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38051013>, (Erişim Tarihi: 03.07.2019).
- <https://www.ntv.com.tr/turkiye/bahceli-avrupa-birligi-kapisi-ardina-kadar-kapandi,WQGYRcGYE6nX5XMNhlWZg>, (Erişim Tarihi: 04.07.2019).
- Kılıç, R. (2005). *Türkiye-AB ilişkileri ve gümrük birliği*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Mardin, Ş. (2003). *Türk modernleşmesi, makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sandalcılar, A. R. ve Erdoğan, S. (2017). *Ekonomik entegrasyonlar, Avrupa birliği ve Türkiye*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Somel, S. A. (2010). *Osmanlı’da eğitimin modernleşmesi (1839-1908), islamlaşma, otokrasi ve disiplin*. O. Yener (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tecer, M. (2007). *Avrupa birliği ve Türkiye, sorular-yanıtlar*. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- TÜİK, (2019a). Dış Ticaret İstatistikleri, Yıllara Göre Dış Ticaret, http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi: 26.06.2019).
- TÜİK, (2019b). Dış Ticaret İstatistikleri, Coğrafi Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret, <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=5¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5809>, (Erişim Tarihi: 26.06.2019).
- TÜİK, (2019c). Dış Ticaret İstatistikleri, Coğrafi Ülke Grupları ve Fasıllara Göre Dış Ticaret, <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=5¶m2=21&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5809>, (Erişim Tarihi: 03.07.2019).
- Ülger, U. (2017). “Siyasal İslam’ın AB’ye Bakış Açısı: Milli Görüş Hareketi Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 29, 619-632.
- WB, (2019). World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, (Erişim Tarihi: 28.06.2019).
- Zurcher, E. J. (2018). *Modernleşen Türkiye’nin tarihi*. Y. Gönen (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.